

DİN VE DOGMATİZM

Ali Osman GÜNDOĞAN*

Din ile dogmatizm arasında nasıl bir ilişki olduğu, dinin dogmatik olup olmadığı dogma, dogmatizm, dogmatik, dogmatik tutum gibi kavramların anlaşılmasına ve dinin tanımının doğru bir şekilde yapılmasına bağlıdır. Çoğu zaman din için dogmatik bir sistem, bir dine mensup olan için de dogmatik nitelermeleri yapılır. Gerçekten de din dogmatik bir sistem midir? Eğer din dogmatik bir sistem ise dini dogmatik kılan özellikleri nelerdir ve dini dogmatizmden kurtarmak mümkün müdür? İnanan dogmatik olmak zorunda mıdır? Dini düşünme biçimi, bir dogmatizm olarak nitelenebilir mi? Şayet nitelenebilirse, hangi gerekçeler öne sürülebilir? Bu ve benzeri sorulara cevap verebilmek için söz konusu kavramlardan ve dinden ne anladığımızı ortaya koymak gerekir.

Dogma (Alm: dogma, Fr: dogme, İng: dogma, Osm: nass, Türkçe: katılaştırılmış), sözlük anlamı olarak, bir felsefe sisteminde veya okulunda veya bir toplumda doğru diye benimsenen öğretimdir¹. Ayrıca dogma, “sıkı sıkıya büyük bir güçle inanılan, otoriteye dayandıktan başka, olgulardan ve diğer desteksiz deneylerden bağımsız olarak kabul edilen şeyler için kullanılan terim”² dir. Dini anlamda Tanrı'nın bildirdikleri, bunları temel bir çerçeveye oturtma iddiasında olan ve bir otorite tarafından desteklenen doktrinler dogma olarak adlandırılır. Bu anlamda olmak üzere mezhepler, skolastik dönem filozoflarının öğretileri birer dogma durumundadırlar. Bunların yanında, her türlü mutlaklık iddiası taşıyan önermeler, bir kişinin yanılmazlığına dair inançtan ötürü o kişiye ait olan önermeler de dogma adını alırlar. Bütün bunlara göre, eğer bir önerme mutlak doğruluk iddiası taşıyorsa, zaman ve mekan üstü genel geçer olarak ifade ediliyorsa, o önerme bir dogma olarak adlandırılır. Bu tür önermelere sadece dinlerde değil; bilimde, ideolojilerde ve çeşitli felsefe okullarında da rastlanır. Dogmalar, kutsal bir varlık gibi dokunulamayan, eleştirilemeyen, sorgulanamayan, kayıtsız şartsız kabul edilen doğrulardır.

Dogmatik, hem şahıslar hem de sistemler için kullanılan bir terimdir. Her türlü düşünce ve eylemini bir dogmaya dayandıran kişi dogmatiktir. Eğer bir sistem de dogmalardan oluşuyorsa o sisteme de dogmatik sistem denir. Dogmatik birey, dogmalardan oluşmuş sisteme bağlanandır. Böyle bir birey, hakikat araştırmasına girmez. Çünkü hakikat, onun bağlandığı dogmalar sistemi tarafından verilmiştir. Öyleyse keşfedilecek hakikat yoktur, yapılacak iş, bize verilmiş olan hakikati anlamaktan ibarettir. Dogmatik, dogmalarının fanatığıdır, çünkü kendi doğrularının dışında da doğru bulunabileceğini kabul edemez. Ona göre yapılacak iş, zaman ve mekân üstü doğru olarak kabul ettiği dogmalar sistemini evrensel olarak geçerli kılmaktır. Böyle bir birey, anti demokratik ve totaliterdir.

Dogmatizm, herhangi bir iddiayı, önermeyi, düşünce ve inancı hiçbir tartışma konusu yapmadan, eleştiriye tabi tutmadan sadece duygulara, kişisel eğilimlere dayanmak suretiyle benimsemek eğilimidir. Bu eğilime göre, hiçbir mantıksal ya da olgusal kanıt getirmeden, bir şeye olduğu gibi inanılır. Çünkü ortaya konulan önermenin doğru veya yanlışlığı tartışılmadan bilirim iddiasında bulunulur. Dogmatizm, bilgi teorisinde, “insan zihninin varlığın kendisinin ve varlığın ilk nedenlerinin nesnel bilgisine sahip olabileceği iddiasını, her türlü eleştirel düşünceden önce kabul ettiği ilkelerin bir gereği olarak benimseyen yaklaşımı

*Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

¹ Süleyman Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996,s.102.

² Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s. 249.

ifade eden bir görüş³tür. Oysa bilgi, bir süreç sonunda elde edilebilir. Bu sürecin de duyum, algı ve zihnin faaliyeti gibi aşamaları vardır. Dogmatizm ise bu aşamaları hesaba katmadan, aklın a priori olarak ilk ilkelerin ve ilk nedenlerin bilgisine ulaşılabilceğini iddia eder. Felsefede, sonu bir mutlaklığa varan ya da öncelikle bir kesinlik ve mutlaklıktan hareket eden her doktrin dogmatizmi ifade eder. Felsefe tarihinde bu görüşün en tipik örneğini **Platon** oluşturur. Çünkü bilginin konusu olan idea, Platon'a göre, ruhun daha önce yaşamış olduğu âlemde öğrenilmiş olduğundan, sadece hatırlama yoluyla bilgisine ulaşılabilen hakiki varlıktır. Tanrı fikrini bütün bilgilerin kaynağı olarak alan ve bu fikri değişmez, mutlak diye baştan kabul ederek bilgi görüşünü buna göre kuran **Spinoza**'nın sistemi de dogmatizm olarak adlandırılır.

Dogmatizm, sadece bilgi teorisinin bir kavramı değil, hayatın her alanında kendini gösteren bir eğilimdir. Teorik olarak, hareket noktasında eleştiriden yola çıkan kriticizme, şüphecilğe ve rölativizme; hayat pratiği olarak ta emprizme karşıttır. Hayat pratiği açısından bakıldığında politikada, etikte ve dinde sekter bir eğilimi ifade eder ve bu noktada fanatizm ile birleşir. Yaşanan dünyanın şartlarını hiç dikkate almadan, tarihsel ve kültürel gerçeklere hiç aldırmadan eylemini ve düşünme biçimini bir teorinin direktifine göre yönlendiren politikacının tutumu, dogmatizmin politikadaki örneğini teşkil eder. Çünkü bu teori, ona göre, her türlü olmuş, olacak ve olması muhtemel olan sorunları çözmüştür. Böyle bir tavır, düşünceden nesnelere gider ve nesnelere düşünceye göre şekillendirmek ister. Oysa nesnelere düşünceye geçmek ve düşünceyi gerçekliğe bağlı olarak oluşturmak gerekir. Düşünceden nesnelere geçen tavır **Sokrates** ile birlikte başlamış ve **Platon**'da zirvesine ulaşmıştır. Bu tavrın en ayırt edici özelliği, oluşturulmuş ya da var olduğuna inanılan ideal bir modele göre gerçeğin ve tek tek nesnelere arasındaki ilişkilerin açıklanmak istenmesidir. Eğer gerçek, ideal modele uymuyorsa, gerçeği değiştirerek onu bu modele uydurmak esastır. Çünkü model, varlığı holistik bir tarzda açıklamaktadır. Bu açıklamanın dışında hiçbir şey mevcut değildir. Söz konusu ettiğimiz düşünme ve açıklama yöntemini hem hareket noktasında hem de ulaştığı sonuçlar bakımından kullanan disiplinlerden biri de dindir.

Din ile ilgili olarak ortak bir tanıma ulaşmak mümkün görünmemektedir. Kelime olarak Arabi ve İbrani dillerinden Arapça'ya geçmiştir ve bu dillerde hüküm manasını bildirir. Arapça'da örf, adet manasına da gelir. Farsça'da bugünkü din manasında kullanılmaktadır.⁴

Her disiplinin dini anlama, tanımlama ve kaynağını belirleme biçimleri arasında farklılıklar vardır. Hatta dinlerin kendilerini takdim biçimleri bile farklıdır. Sosyolojinin, psikolojinin, filozofların, din adamlarının tanımları arasında sadece derece farkı değil, mahiyet farkı vardır.

Bu iddia, aşağıda vereceğimiz tanımlar dikkate alındığında daha net bir şekilde anlaşılacaktır.⁵

Ahmet Hamdi Akseki'nin tanımı, İslâm dininin klasik tanımı olarak kabul edilir ve şöyledir: “Din, ilâhi bir kanun olup, reşit (âkil, bâliğ) olan kimseleri maddi ve manevi hayatlarında hayırlara götüren bir delildir. “Allah Taâlâ tarafından vaz'olunmuş bir kanundur”.

³ A. g. e., s. 249.

⁴ Osman Pazarlı, Din Psikolojisi, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1972, s. 26.

⁵ Bu tanımlar, Pazarlı'nın a.g.e.nin 27, 28, 29,30 ve 31. sayfalarından alınmıştır.

“Bir din, kutsal varlıkla ilgili her türlü ibadetler ve itakatlardan meydana gelen toplu bir sistemdir. Bu sisteme bağlanan fertler manevi bir birlik (cemaat, ümmet) meydana getirirler.”
(Durkheim)

“Din, sonsuzluğun duyulması, insanın kâinat karşısında duyduğu aciz ve hayranlıktır.”
(Schleiermacher)

“Din, insanın bütün vazifelerinde ilâhi emrin bilinmesi ve tanınmasıdır.” **(Kant)**

“Din, ruhi ve manevi varlıklara inanmaktır.” **(E.B. Taylor)**

“Dinden benim anladığım bir takım âdetler ve ayinler değil, belki bütün dinlerin temelinde bulunan ve bizi Halik Taâlâ ile karşı karşıya getiren hakikat ve aşktır.” **(Gandhi)**

Bütün bu tanımlarda din, ya sübjektif bir hal ya bu halin objektif olarak gösterilmesi ya da ilahi, manevi, ruhi varlıklara inanılması olarak anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu edilen tanımların hepsinde her dinin konusu, “bütün iç dünyası ve her türlü davranış ve problemleriyle insandır.”⁶ Öyleyse din insana hitap etmekte, hem insanlar arasında hem de insan ile kutsal varlık arasında bir ilişki biçimi sunmaktadır. Latince **religio, religaire** bağ anlamına gelen **lien** ve ilişki kurmak anlamına gelen **lier** sözcükleriyle ilgilidir. **Çiçeron** da birleştirmek, bağlamak anlamlarına gelen **religere, religare** sözcüklerini kullanır. **Religion** da, sadece insanlar arasında değil, insanla kutsal varlık arasında da bir ilişki ve bağ kurar. Buna göre **religion**, bütün insanları ortak bir ahlakta bileştiren, kutsallık duygusu karşısında rölatif pratiklerin ve inançların bir sistemi olmaktadır. Bütün bu inanç ve pratikler rölatiftir, çünkü her dinin insanlar arasında ve insanla kutsal varlık arasında ilişki kurma biçimi birbirinden farklı ve hatta aynı amaca hizmet ettikleri halde birbirine tamamen karşıt dini pratiklere rastlanabilir. Din ile ilgili ortak bir tanım yapmak mümkün olmamasına rağmen, hepsinde ortak olan bazı unsurları bulmak mümkündür:

- a) Tanrı veya tanrıların varlığına inanma. Ancak Budizm’de tanrı inancı yoktur.
- b) Öte dünyanın, yani sonsuz hayatın varlığına inanma. Yine Budizm’de böyle bir inanç söz konusu değildir.
- c) Kendisini ibadet biçiminde gösteren merasimler, ayinler ve ritüeller. Bunlara ek olarak, ilahi dinlerde vahiy, peygamber ve kutsal kitap inançlarını da saymak gerekir. Yukarıda din hakkında yapılan tanımları ve açıklamaları toplamak gerekirse, din, insanın insanla, Tanrı’yla bütün bir varlıkla ilişkisini düzenleyen, Tanrı’nın bütün varlık üzerinde tam hâkimiyetini kabul eden, insanı sonsuz hayata hazırlamak için kendi tarzınca bir ahlak sunan inanç sistemidir. Böyle bir inanç sisteminin dogmatizm ile nasıl bir ilişkisi olabilir?

Din ile dogmatizm ilişkisi iki bakımdan incelenebilir:

- a) Dinin bizzat kendi iç yapısı ve muhtevasıyla ilgili olarak yapılacak olan araştırma, dinin özü gereği dogmatik olup olmadığını ortaya koyar.
- b) Dini dogmatizme dönüştüren harici etkiler dikkate alınarak yapılacak olan araştırma ise, din karşısında insanın tutumundan kaynaklanan ve dini belli bir düşünme biçimi bakımından şekillendirmek isteyen tavrı araştırmak demektir. Bu tavrın yaptığı şey, dini kurumsallaştırmak ve onu bir ideoloji haline dönüştürmektir.

⁶ Ethem Ruhi Fıçlalı, “Din ve Dini Hayatımız Üzerine Düşünceler”, Din ve Laiklik Üstüne Düşünceler, Muğla, Muğla Üniversitesi Yayınları, 2001, s.51.

Öncelikle *a* şıkında söz konusu ettiğimizi dikkate alırsak, kendilerine inanılan önermeler bir dogma mıdır? Sorusunun sorulması gerekir. Dogma, “sarsılmaz, kendilerinden artık şüphe duyulamayacak derecede kesin doğrular olarak kabul edilen fikri değerlere denir.”⁷ Fikri değerlere ise, ancak bir akıl yürütme ile ulaşılır. Vahiy ise bir fikri değer değildir. Çünkü ona bir akıl yürütme ile ulaşılmamıştır. Ne var ki, ilk asli inanmanın konusu olan vahiy bir nasıttır ve dogmadaki fikri değer nitelemesinin dışındaki bütün özelliklere sahiptir. Tamamen içe kapalı, değişmesi hemen hemen imkânsız bir spekülâtif kapalı sistem, bu dogmalar suretiyle oluşturulur. Bunun adı da öğretilerdir. Öyleyse öğreti, “dogmalardan örülü fikir şebekesi”⁸ dir. İdeolojileri oluşturan da dogmalardır ve ideoloji, “bir toplumu baştan aşağı belirlemek iddiasını taşıyan kapalı bir spekülâtif metafizik sistemdir.”⁹ Demek ki öğreti, ideoloji biçimine dönüşmeye müsaittir. Din, özü gereği doktrin veya ideoloji değildir. Ama din de doktrin ve ideoloji biçimini alabilir. Dinin özü gereği doktrin ve ideoloji olmamasının nedeni, dini oluşturan önermeler öbeği ile diğerlerini oluşturan önermeler öbeğinin ve bu önermeler karşısında insanın tavır alış farklılığıdır. İdeoloji ve doktrinlerin önermelerini kabul ediş, dinin önermelerine ise inanma söz konusudur. Gerçi inanma da bir çeşit kabul ediştir ama iman, “doğrulanmağı, denetlenme ile gerçekleşmeğı ilkece beklemeyen İlk asli inanca”¹⁰ denir. Oysa doktrin ve ideolojilerin önermeleri doğrulanma ve denetleme ile gerçekleşme ihtiyacı gösterdikleri halde doğrulanmadan, denetlenmeden sorgusuz sualsiz kabul edildikleri için dogmadırlar. İnanmanın konusu rasyonel olmak zorunda değildir. Bundan dolayı da bilgi temeline dayanma ihtiyacı duymaz. Gerçi akıl ile iman ilişkisi tartışmalı bir sorundur ve orta çağın en çok tartışılan konusu olmuştur. Nitekim inancı rasyonel bir temele oturtma çabalarının yanında, **Tertellianus**, akıl almaz (saçma, absurd) olduğu için inanıyorum anlayışını savunmuştur. Ayrıca **St. Anselmus**'ta olduğu gibi, anlamak için inanmak, hiçbir diskürsif düşünceye başvurmadan, peşinen inanmayı kabul ederken; inanmak için anlamayı ve bilmeyi şart koşan **St. Thomas**'nın görüşünde bilgi ve akıl inanmanın şartlarını oluşturur. Hıristiyan varoluşçulardan **G. Marcel** ise, Tanrı'yı rasyonel olarak tanıtlama çabasının gereksizliğine işaret eder ve Tanrı'nın bir denklem olmadığını, onu tanıtlama çabasının Tanrı'yı şeyleştirileceğini düşünür. Hareket felsefesinin kurucusu **Maurice Blondel** ise akıl ile iman arasında, ilkinin ikisi arasında bir zıtlık olduğunu ve birini diğerine feda etmek gerektiğini belirten, ikicisinin ikisi arasında ilk bakışta anlaşılabilen bir ahenk bulunduğunu anlatan ve kendisinin de benimsediğı üçüncü yolun ise aklın kendi yetersizliğini görerek tabiat üstü karşısında doğan boşluğun iman ile doldurulmasına yine aklın kendisinin izin verdiğini kabul eden yol olmak üzere üç yol bulunabileceğini ifade eder. Konumuz açısından bakıldığında, bunlardan ilki olan akli imana feda eden yolun fideizme çıktığını ve bu yolun bireyi bir dogmatizme götürdüğünü kabul etmek gerekir. **Kant**'ın “imana yer bulmak için bilgiyi ortadan kaldırması” da böyle bir görüşü ifade eder. İmanı akla feda eden anlayışın ise zaten vahiy karşısında aldığı tavır olumsuz olacağı için, onun böyle bir problemi yoktur. İkinci yolun anlatmak istediğı ise, aklın doğruları ile imanın doğrularının birbiriyle uyduğudur. Bu anlayışta imanın konusu olanlar bir bilgi konusudurlar ve iki ayrı hakikat alanı yoktur. Üçüncü yol ise akıl ile imanın bir sentezini yapmakta ve aklın bizi belli bir sınıra kadar götürdüğünü ancak tabiat üstü karşısında doğan boşluğun yani akli aşan alanın iman tarafından doldurulması gerektiğini düşünür. Bu boşluğun doldurulması, aklın yaptığı bir sıçramadır ve adı imandır. Ancak bu sıçrama sübjektif bir haldir, iletişim konusu yapılamadığı için epistemolojik bir temele oturtulamaz.

⁷ Ş. Teoman Durallı, Çağdaş Küresel Medeniyet, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2000, s. 103.

⁸ A.g.e., s. 103.

⁹ A.g.e., s. 103.

¹⁰ A.g.e., s. 101.

Onun epistemolojik bir temele dayandırılmaması demek, objektif olarak tahkik edilememesi, doğrulanamaması, denetlenememesi demektir. Ancak bu, imanın kendi nesnesini kendisinin yarattığı anlamına da gelmez. Çünkü bir iddianın doğrulanamaması, onun yanlışlanması demek değildir.

Dinin önermelerinin dogma olma biçimi ile ideoloji ve doktrinlerin önermelerinin dogma olma biçimleri her ne kadar farklı da olsa, dinin önermeleri de son tahlilde kayıtsız şartsız bir kabulü gerektirir. Dolayısıyla din, yapısı ve özü gereği dogmatik olmak zorundadır. Çünkü din, zaman ve mekân üstü, mutlak ve bütün varlığı açıklayıcı bir teorik çerçeve sunar. Dinin bireye hitabı da, bireyin dışındaki bir otoriteye, bireyin kendi isteğiyle bağlanması biçiminde bir hitaptır. Bunun adı, aslında itaattir. Kendisine itaat edilen varlık ve bu varlığın sözünü, yani dogmayı kabul ediş, dinin değerini düşürücü olarak görülmemeli ve bu, dogma hakkında düşünülemeyeceği anlamına gelmemelidir. Çünkü din, rasyonel bir incelemenin konusu yapılabilir. Din felsefesi bunun bir örneğidir. Dini, toplumsal hayat için tehlikeli ve tehditkâr konuma sokan, dinin kendi yapısındaki dogmatizm değildir. Dini asıl dogmatik hale getiren ve dine tehlikeli bir konum kazandıran daha çok, dini kurumsallaştırmak için oluşturulan teorik çerçeve ve bu teorik çerçeveye uygun dini kurumlardır. Din ile dogmatizm arasındaki ilişkiyi bu açıdan ele almak, din ile insan arasında kurulmuş bir ilişki biçimini ve dinin dünyevi bir amaç için araç haline dönüşmesini düşünmeyi gerektirir. Gerçi din, hiçbir zaman tek başına bir amaç olmamıştır. O, daha çok bir dünya düzeni kurmak ve bir ahlâk oluşturmak için bir araç olarak düşünülmüştür. Böyle bir düşünüş dinin yapısına da uygundur. Çünkü din, insanlardan günlük hayat için de bir takım eylemlerde bulunmasını ister. Dinin isteğinin dışında, din adına istekler gelmeye başladığında, bu istekleri meşrulaştırma çabası içine girildiğinde ve din adına bir güç oluşturulmak istenildiğinde, din donmuş bir yapı ve dogmatik bir ideoloji haline dönüşmeye başlar. Dinler tarihinde, söz konusu ettiğimiz durumun pek çok örneği vardır. Nitekim kilise bünyesinde kurumsallaşan ve bir öğreti niteliğine bürünen skolastik dönem dini düşüncesi, öğretiye uymayan her şeyi sapkın olarak nitelendirmiştir. Çünkü hem dinin kendisi hem de dinin öğretisi ve ideolojiye dönüşmüş şekli insana dogmatik bir düşünme biçimi kazandırır. Bu düşünme biçimi de, dinin kendisi gibi, holistik ve her şeyi açıklama gücüne sahip olduğuna inanır. Ancak kurumsallaşma ve teorik bir çerçeve kazanma dinlerin kaderidir. Bunun en somut hali, kilise ve benzeri cemaatlerdir. Dinler böyle bir kurumsallaşma ihtiyacını, yayılmak ve varlıklarını devam ettirebilmek için duyarlar. Bu paradoksu yaşayan en önemli dini hareketlerden birisi Protestanlık olmuştur. Nitekim katolik kilisesinin dogmatizmiyle mücadele ederek dini teşkilatlanmaya karşı çıkan **Martin Luther**'in hareketi, sonunda karşı çıktığı duruma kendisi düşmek zorunda kalmıştır. Kurumlar, sadece dini hareketlerin ve düşüncelerin değil, her türlü hareket ve düşüncenin kriterleri haline gelir. Sözgelimi **Kopernikus**'un ve **Galileo**'nun görüşleri, kutsal kitaba uymuyor diye kilise tarafından reddedilmiştir. Çünkü oluşturulan ve dogma haline getirilen teorik çerçeveye göre bilim ile inanç arasında temel bir karşıtlığın olduğu iddia edilmişti. Oysa **Galileo**, 21 Aralık 1613'te yazdığı bir mektupta, Kitab-ı Mukaddes yanılmaz ama onun tefsircileri yanılabilir, diyordu.¹¹ İşte bütün sorun, kutsal kitapların kendilerinden ziyade, onun yorumcularının yanılmaz oldukları ve olmuş, olacak ve olması muhtemel her sorunu çözmüş olduklarına inanılmasıdır. Bu, yorumcuların fikirlerinin dogmalaştırılması anlamına gelir. Böyle bir dogmatizm içerisinde yorum yapma yetkisi de, kurumsal kişiliği olanlara aittir. Yorumlar dogmalaştırıldıktan sonra artık onlar asıl sözün yerine ikame edilip, bütün uygulamalarda başvurulan esaslar haline gelmektedir. Mesela Dominiken bir rahip olan **Tommaso Caccini Galileo**'yu ve takipçilerini "şeytanın sanatını icra eden... gerçek

¹¹ Dava Sobel, Galileo'nun Kızı, çev., Bahadır Sina Şener, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2000, s. 64.

dinin düşmanları” olarak suçlamıştır.¹² Yine Protestanlığa karşı Katolik kilisesinin bütün insanları üzerine yemin ettirdiği şu beyan oldukça ilginçtir: “Havarilerin ve kilisenin geleneklerini ve kilisenin diğer örflerini ve nizamnamelerini katıyetle kabul eder, benimserim. Aynı zamanda, Kutsal Yazıları, Kutsal Ana Kilise tarafından kabul ve tasdik edilmiş ve edilen anlamına göre alırım; Kutsal Yazıları yorumlamak ve gerçek anlamına karar vermek ona düşer. Ayrıca, Kilise Babalarının oybirliğiyle üzerinde anlaştıkları yorumunun dışında bir yorumda bulunmayacağım ve böyle bir yorumu kabul etmeyeceğim.”¹³ Dikkat edilirse, bu beyanda artık asıl metin değil, kilise ve kilisenin yorumu din yerine geçmiştir. Çünkü yorum, tam anlamıyla katılaştırılmış bir dogma halini almıştır.

Örneklerini Hıristiyanlıktan verdiğimiz bu durum, hemen hemen bütün dinler için de bir tehlike olarak görülebilir. Her şeyci ve yorumu katılaştıran bir örnek de bizden verelim: Almanya’da Anadolu Federe Hilafet Devleti’ni kuran Cemalettin Kaplan Tebliğ adlı dergisinde şunları söylüyor:

“ İslam müctehidleri her meseleyi halletmişler, her problemi çözmüşler ve olmuş, olacak, olması muhtemel her hadiseyi hükme bağlamışlardır.”¹⁴ Bu zihniyete göre her mesele çözülmüş ve cevapsız soru da kalmamıştır. Bu holistik (bütüncül) açıklama tarzına göre keşfedilecek hakikat yoktur. Yapılacak iş, ortadaki hakikatin anlaşılması ve kabul ettirilmesidir. İşte din, bu noktadan zarar görmekte ve onu dogmalaştıranlar tarafından dayatmacı ve totaliter hale getirilmektedir. Oysa dinin asıl temsilcisi olan peygamber, Yemen’e tayin ettiği valiye sorar.¹⁵

— Neyle hüküm vereceksin?	— Kur’an’la hüküm vereceğim.
— Onda hüküm bulamazsan?	— Sünnetle hüküm vereceğim.
— Onda da hüküm bulamazsan?	— Kendi kanaatimle hüküm vereceğim.

Bu verilen örnekler, dinlerin zamanla yorumcu ve temsilcileri kanalıyla statik hale geldiğini ve dogmatik bir ideolojiye dönüşebilecekleri, bundan dolayı da dinlerin özünde bulunan hoşgörüyü zedeleyebilecekleri ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bunun adı da, dogmatizmin fanatizme dönüşmesidir. Bu fanatizm, zalim ve merhametsiz bir deliliktir.¹⁶

Yorumların katılaşıp dogma haline getirilmesi, yorumun evrenselleştirilmesi anlamına gelir ama bu tutum asıl kutsal metnin evrenselliğini yok eder. Çünkü dinler, zaman ve mekân üstü bir mesaj taşırlar. Bu mesaj hakkındaki yorumun kendisinin zaman ve mekân üstü olması mümkün değildir. Ve yorum, asıl metni anlam bakımından zengin kılmak şöyle dursun, dogma haline geldiği zaman sınırlandırır ve metindeki anlam zenginliğini yok eder, dini statik hale getirir.

Sonuç olarak, vahiy ister dogma olarak nitelendirilsin veya nitelendirilmesin, o bir iman konusudur, bir bilgi konusu değildir. İman konusu olan vahyin dogma olarak nitelendirilmesi onun değerine herhangi bir zarar vermez. Çünkü kaynağı akıl değildir. Bundan dolayı da onun tahkik edilmesi ve doğrulanması gerekmez. Aksini düşünmek, inanmanın muhtevasına ters düşer.

¹² A.g.e., s. 67.

¹³ A.g.e., s. 72 .

¹⁴ Taha Akyol, Bilim ve Yanılgı, İstanbul, Milliyet Yayınları, s. 10.

¹⁵ A.g.e., s. 11.

¹⁶ Didier Julia, Dictionnaire de la Phisolophie, Paris, 1964, s. 100.

Kaçınılması gereken, dinin teorik bir yapı kazandırılması için yapılan ve kaynağında akıl bulunan yorumların dogmalaştırılması ve bunların bir ideolojiye dönüştürülmesidir. Böyle bir durum, dogmatizm denilen zihniyetin de adıdır. Çünkü böyle bir zihniyete göre yapılmış bir yorum bilimden, felsefeden, dinin kendisinden ve akıldan önce gelir. Artık burada söz konusu olan dinin kendisi değil, bazılarının dinden anladıklarının evrensel olarak kabul edilmesi ve bu kabullerin bir ideolojiye dönüştürülmesidir. Bu noktada ortaya çıkan dogmatizmin hayat alanındaki adı da fanatizmdir. İnanan, inandıkları hakkındaki belirlenimlerin tek doğru belirlenimler olmadığını, başka inançlar ve yorumlarla birlikte kendi inançlarının da görece olarak doğru olabileceğini düşündüğü ve böyle bir ihtimali göz önünde bulundurduğu müddetçe ona dogmatik denilemez. Çünkü inançlar, ne doğru ne yanlıştır. Zira onlar bir bilgi değildir. Bilgisel bir temele dayanmadıklarını gerekçe göstermek suretiyle de inkâr edilemezler.

Şayet din de, artık kendisinden farklı bir anlam çıkarılamayacak teorik bir yapıya büründürülürse, dogmatizme gidiş içindedir. Ancak bu durum, dinin bütün önermeleri için geçerli değildir. Çünkü dinlerin bazı önermeleri vardır ki, onların anlamları açık ve kesindir. Bu tür önermelerin anlamları, zamana, mekâna ve bilgi birikiminin artışına göre değişmez. Ama başka bazı önermeler de vardır ki, onlardan da her dönem için yeni anlamlar çıkarmak zorunludur. Kutsal metinlerin anlam zenginliği de ancak bu şekilde açığa çıkarılabilir. Ayrıca dini, evrenselci bir tarzda hayata geçirmek ve bu suretle ona dayatmacı bir yapı kazandırmak yerine, dindeki evrenselliği bireyin kendi iç dünyasında yaşatmak, dini birey hayatında ortaya çıkacak dogmatizmden kurtarabilir. Bunun yolu da, dini hayatı kişisel ve içsel bir yaşantı hali olarak kavrayan bir mistisizmdir.